

MICHAŁ MRACZEK

WCZORAJ I DZIŚ DUSZPASTERSTWA POLONIJNEGO W STANACH ZJEDNOCZONYCH AMERYKI

WPROWADZENIE

Stany Zjednoczone Ameryki są największym skupiskiem Polonii na świecie i od lat ten fakt nie ulega zmianie¹. Z życiem polskiego emigranta w tym kraju od samego początku integralnie związane było również duszpasterstwo w języku ojczystym, którego struktury istnieją do dzisiaj. Niniejszy artykuł ma za zadanie ukazać proces kształtowania się tego duszpasterstwa w USA oraz jego stan obecny.

Podjęcie tego zagadnienia domaga się uwzględnienia kontekstu związanego z samym zjawiskiem emigracji do tego kraju oraz kontekstu historycznego dotyczącego początków tworzenia się polonijnego duszpasterstwa. Nie można również pominąć kontekstu dynamiki życia w Stanach Zjednoczonych i towarzyszących mu takich zjawisk, jak asymilacja i ruchliwość społeczna. Uwzględnienie wymienionych elementów pozwala wyjaśnić współczesny kształt struktur tego duszpasterstwa. Znajduje to wyraz w strukturze tej pracy, w której najpierw przedstawione zostaną dane dotyczące emigracji do USA, a w dalszych częściach – początki tworzenia się placówek duszpasterskich, zachodzące przemiany oraz ich współczesny status. Proces kształtowania się struktur duszpasterstwa polskojęzycznego zostanie również ukazany w odniesieniu do dokumentów Kościoła dotyczących duszpasterstwa obcojęzycznego wobec migrantów.

Ks. dr MICHAŁ MRACZEK – Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Katedra Teologii Pastoralnej Szczegółowej, ul. Katedralna 9, 50-328 Wrocław; e-mail: michal.mraczek@pwt.wroc.pl; ORCID: 0000-0001-9583-9316.

¹ Por. J. GRZYBOWSKA, *W pogoni za utopią. Polacy na świecie, Polska w oczach świata*, Warszawa 2019, s. 5.

W literaturze przedmiotu istnieje dużo opracowań dotyczących życia Polonii w Stanach Zjednoczonych w jego różnych aspektach, również w wymiarze życia religijnego. Jednocześnie należy zauważyć, że zdecydowana większość publikacji odnoszących się do interesującego nas duszpasterstwa polonijnego została wydana niestety dość dawno i dzisiaj ma już charakter historyczny. Z tego względu artykuł ten może stanowić pewien przyczynek do pogłębionej refleksji nad duszpasterstwem wśród Polonii w USA w obecnych czasach.

POLSKIE OSADNICTWO W STANACH ZJEDNOCZONYCH

Pierwszymi Polakami przybyłymi do USA była kilkusobowa grupa rzemieślników, która w 1608 r. dotarła do kolonii Jamestown. Zachowane dokumenty świadczą o ich potwierdzonej obecności na tym terenie oraz o ich aktywności w różnych formach kolonialnego życia. Znajdujemy również świadectwa o obecności Polaków w nowo powstałej holenderskiej kolonii Nowy Amsterdam, która dała początek Nowemu Jorkowi². Polonii amerykańskiej nie zapoczątkowali pionierzy, którzy przybywali tutaj przed rokiem 1776, ani ci, którzy walczyli w armii George'a Washingtona wraz z Tadeuszem Kościuszką i Kazimierzem Pułaskim, ani ci, którzy zostali tu deportowani po powstaniu listopadowym. Polonia amerykańska ma swój początek wraz z masową emigracją z polskich wsi pod zaborami, która rozpoczęła się w połowie XIX wieku, przybrała na sile po 1870 r. i trwała właściwie do wybuchu I wojny światowej w 1914 r. To właśnie ci imigranci zajęli wyraźne miejsce w bogatej mozaice ludności kształtującego się narodu amerykańskiego i dali początek Polonii³. Skalę emigracji z tego okresu obrazuje tabela 1., która uwzględnia emigrantów z terenu trzech ówczesnych zaborów Polski: pruskiego, austriackiego i rosyjskiego.

Tabela 1. Liczba emigrantów w latach 1820-1914

Lata emigracji	Liczba emigrantów
1820-1850	495
1851-1860	1164
1861-1870	42 927

² Por. J.S. PULA, *Polska diaspora w Stanach Zjednoczonych Ameryki do 1914 roku*, [w:] *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, s. 51.

³ Por. A. BROŻEK, *Polonia amerykańska 1854-1939*, Warszawa 1977, s. 5.

1871-1880	120 770
1881-1890	342 106
1891-1900	270 902
1901-1910	823 600
1911-1914	576 002
Razem	2 227 966

Wraz z upływem czasu w Stanach Zjednoczonych oprócz imigrantów przybyłych z terenów Polski (wtedy pod zaborami), żyły już osoby urodzone w USA, będące dziećmi pierwszego pokolenia imigrantów. Przyjmuje się, że w 1913 r. łączna liczba Polaków tam przebywających wynosiła ok. 3 milionów⁴. Należy zauważyć, że już nigdy więcej w historii emigracji do USA nie dotarła tam tak wielka liczba Polaków w stosunkowo niedługim okresie – w latach 1870-1914.

Wśród tych, którzy w tamtym czasie wybierali emigrację do Stanów Zjednoczonych, dominowali ludzie słabo wykształceni i bez większych kwalifikacji zawodowych, a to znowu rzutowało na ich status, miejsce zamieszkania i wpływ na życie społeczno-ekonomiczne. Główne skupisko polskiego osadnictwa istniało na obszarze północnych stanów między Atlantykiem a rzeką Missisipi, gdzie południową granicę wyznaczały rzeki Delaware i Ohio. Na wspomnianym terenie ukształtowały się dwie aglomeracje Polaków. Pierwsza, która obejmuje stany: Illinois, Wisconsin, Michigan, Ohio i Indiana, oraz druga w stanach Nowy Jork, New Jersey, Massachusetts, Connecticut i Pensylwania. Takie miejsce osiedlenia było związane z wysokim stopniem uprzemysłowienia, gdzie Polacy znajdowali pracę m.in. w przemyśle metalurgicznym, w rzeźniach, portach i stoczniach czy przedsiębiorstwach komunikacyjnych wielkich miast oraz w rozwijającym się przemyśle samochodowym⁵.

W czasie trwania I wojny światowej emigracja Polaków do USA uległa wyraźnemu zmniejszeniu, w latach 1915-1918 przybyły tylko 17 344 osoby⁶. W pierwszych latach po wojnie szacuje się, że w okresie 1919-1922 wyjechało za ocean 182 000 osób, w czasie 1923-1925 – tylko 46 000, by ostatecznie spaść do liczb bardzo nieznacznych z powodu limitów imigracyjnych wprowadzonych przez rząd Stanów Zjednoczonych⁷. Podczas II wojny świa-

⁴ Por. A. PILCH, *Emigracja z ziem polskich do USA od lat pięćdziesiątych XIX w. do r. 1918*, [w:] *Polonia amerykańska - przeszłość i współczesność*, red. H. Kubiak, E. Kusielewicz, T. Gromada, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź 1988, s. 40.

⁵ Por. W. KOŁODZIEJ, *Emigracja Polaków do USA i jej etapy*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 9(2005), s. 188.

⁶ Por. A. PILCH, *Emigracja z ziem polskich do USA*, s. 41.

⁷ Por. A. BROŻEK, *Polonia amerykańska*, s. 40.

towej liczba ta również była niewielka i wyniosła 5548 osób. Bezpośrednio po wojnie emigracja do USA była utrudniona przez wzmożoną kontrolę przyjeżdżających prowadzoną przez Biuro Emigracyjne. Uchwalenie w 1948 r. *Displaced Persons Act* oraz w 1953 r. *Refugee Relief Act* umożliwiło wielu Polakom, którzy po zakończeniu wojny nie chcieli wracać do komunistycznej ojczyzny, przyjazd do USA. Wyjechało 154 732 Polaków⁸. W latach osiemdziesiątych z powodów politycznych i działalności „solidarnościowej” przybyło 35 131 osób. Łącznie w latach 1948-1990 wraz z osobami przybywającymi z innych powodów liczba imigrantów z Polski wyniosła 434 950 osób⁹.

Ciekawie wygląda obraz sytuacji emigracyjnej po roku 1990, który jest określany jako okres tzw. nowej polskiej emigracji. Na podstawie danych z lat 1990-2005 do USA przybyło łącznie 254 741 osób urodzonych w Polsce, a do grupy tej należą legalni imigranci, osoby, które otrzymały „zieloną kartę” oraz uczestnicy programów łączenia rodzin¹⁰. Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej i związane z nim otwarcie się dla Polaków zdecydowanie bliższych rynków pracy niż amerykański, spowodowało znaczący spadek liczby imigrantów. W efekcie, w 2011 r. liczba polskich imigrantów, którzy uzyskali prawo do stałego pobytu w USA, była najniższa od dwudziestu lat¹¹; wyniosła 6863 osoby, a w kolejnym – już tylko 6300 osób. Wyraźnie spadła atrakcyjność Stanów Zjednoczonych jako miejsca docelowej emigracji¹². Pokazują to kolejne dane liczbowe: w 2020 r. były to 3222 osoby, w 2021 – 2860, a w 2022 r. – 2667¹³.

Podobnie sytuacja wygląda, jeżeli mówimy o liczebności Polonii, do której wliczają się zarówno imigranci, czyli osoby urodzone w Polsce, które przyjechały do Stanów Zjednoczonych, jak i osoby urodzone w USA, ale posiadające polskie korzenie, będące zazwyczaj drugim lub trzecim pokoleniem imigrantów. W 2022 r. według badań United States Census Bureau liczba ludności, która podawała swoje pochodzenia jako polskie, wyniosła 8 249 491 osób¹⁴.

⁸ Por. W. KOŁODZIEJ, *Emigracja Polaków do USA*, s. 191-192.

⁹ Por. A. BLEJWAS, *Polska diaspora w Stanach Zjednoczonych 1939-1989*, [w:] *Polska diaspora*, s. 93.

¹⁰ Por. A. FIŃ, *Współczesna Polska emigracja w Stanach Zjednoczonych: skala, rozmieszczenie przestrzenne, przyczyny wyjazdów*, „*Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*” 2004, nr 2, s. 110.

¹¹ Por. D.A. PACYGA, *American Warsaw*, Chicago 2019, s. 265-266.

¹² Por. A. FIŃ, *Współczesna Polska emigracja w Stanach Zjednoczonych*, s. 111.

¹³ Por. UNITED STATES DEPARTMENT OF HOMELAND SECURITY, *Yearbook of Immigration Statistics 2022*, Washington DC 2023, s. 10.

¹⁴ Por. UNITED STATES CENSUS BUREAU, *American Community Survey – People Reporting Ancestry (2022: ACS 1-Year Estimates Detailed Tables*, <https://data.census.gov/table/ACSDT1Y2022.B04006> [dostęp: 05.04.2024].

Nastąpił tutaj również wyraźny spadek względem lat wcześniejszych, ponieważ w 2012 r. było to 9 500 696 osób¹⁵.

Podsumowując, należy wyraźnie podkreślić tendencję spadkową, zarówno w kwestii nowych imigrantów z Polski przybywających do USA, których liczbę można uznać dzisiaj praktycznie za śladową, jak i w kwestii liczebności Polonii. Nie należy się temu dziwić, ponieważ spadek liczebności Polonii amerykańskiej jest naturalną konsekwencją braku napływu nowych emigrantów z Polski i postępujących procesów asymilacyjnych.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ STRUKTUR DUSZPASTERSTWA POLONIJNEGO

Zdecydowana większość polskich emigrantów przybywających do Stanów Zjednoczonych była katolikami. Wynikało to zresztą ze struktury wyznaniowej polskiego społeczeństwa¹⁶. Pod względem pochodzenia społecznego – jak zauważyliśmy wcześniej – pochodzili oni przede wszystkim ze środowiska wiejskiego, a co tym idzie – odznaczali się bardzo dużym przywiązaniem do Kościoła rzymskokatolickiego i całej polskiej obrzędowości katolickiej. Był to katolicyzm w tzw. polskiej wersji, charakteryzujący się licznymi zewnętrznymi przejawami religijności oraz uznający wysoki autorytet osób duchownych. Ich religijność wzmacniała też ukształtowana w czasie zaborów samoidentyfikacja Polaków poprzez bycie katolikiem i pielęgnowanie języka polskiego. Z tego względu religia katolicka i język polski były dla dzielących los imigranta Polaków traktowane jako symbol ich narodowej tożsamości. Imigranci z Polski rozpoczynając swoje życie w USA, rozpoczynali je od odtworzenia struktur znanych im z ojczystego kraju. Tutaj nieocenioną wręcz rolę odegrała rzymskokatolicka parafia, która w kwestii organizacji życia polonijnego, szczególnie w początkach przebywania na emigracji nie miała sobie równej¹⁷. Można powiedzieć, że parafia stanowiła dla polskiej społeczności w Stanach Zjednoczonych autentyczne serce. To w niej oprócz życia religijnego, toczyła się również działalność społeczna, podtrzymywana była świadomość narodowa i pomagano w dostosowywaniu się do odmiennych zwyczajów społeczeństwa amerykańskiego¹⁸. Tworzenie parafii etnicz-

¹⁵ Por. UNITED STATES CENSUS BUREAU, *American Community Survey – People Reporting Ancestry (2012: ACS 1-Year Estimates Detailed Tables)*, <https://data.census.gov/table/ACSDT1Y2012.B04006> [dostęp: 5.04.2024].

¹⁶ Por. A. BROŻEK, *Polonia amerykańska*, s. 52.

¹⁷ Por. B. LEŚ, *Kościół w procesie asymilacji Polonii amerykańskiej*, Wrocław 1981, s. 32-33.

¹⁸ Por. J.S. PULA, *Polska diaspora w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, s. 67.

nych było powszechną praktyką również wśród innych grup imigrantów w USA w tamtym czasie¹⁹.

Pierwsza polska parafia na terenie Stanów Zjednoczonych została założona w 1855 r. w polskiej osadzie Panna Maria w Teksasie przez o. Leopolda Moczygębę, franciszkanina pochodzącego z miejscowości Płużnica, położonej niedaleko Strzelec Opolskich. W 1870 r. liczba polskich parafii wynosiła według różnych źródeł 10 lub nawet 16 czy 17. W kolejnych dziesięcioleciach nastąpił ich ogromny wzrost, co prezentuje tabela 2.

Tabela 2. Liczba parafii w latach 1880-1920

Rok	Liczba parafii
1880	75
1890	170
1900	330
1910	500
1920	760

W latach trzydziestych XX wieku istniało ponad 800 parafii. Należy dodać, że obejmowały one swoim zasięgiem większość ludności polskiego pochodzenia. W miastach ten odsetek wynosił od 60 do 70 procent, a na farmach od 90 do 93 procent. Są to liczby, które i dziś robią duże wrażenie, a przy tym świadczą o wielkim przywiązaniu do religii ówczesnych emigrantów z Polski²⁰.

Musimy dokonać ważnego dopowiedzenia, co rozumiemy mówiąc o polskich parafiach. Powstające ówczesne palcówki duszpasterskie były parafiami personalnymi, które czasem określano jako narodowościowe czy językowe. Skupiały bowiem wiernych danego języka lub pochodzenia etnicznego. Jako placówki duszpasterskie o takim statusie miały one prawo do posiadania własnego kościoła, a także różnych instytucji pomocniczych²¹. Szczególnie licznie parafie personalne powstawały na przełomie XIX i XX wieku właśnie w Stanach Zjednoczonych, choć trzeba przyznać, że do 1908 r. terytorium tego kraju było uznawane za teren misyjny²² i parafie nie były nimi w pełnym tego słowa znaczeniu. Należałoby je uznać za „quasi-parafie”. Na ich

¹⁹ Por. J.P. DOLAN, *The American Catholic Experience*, New York 1985, s. 181.

²⁰ Por. A. BROŻEK, *Polonia amerykańska*, s. 44-45.

²¹ Por. J. BAKALARZ, *Stan prawny polskich placówek duszpasterskich*, „Studia Polonijne” 3(1979), s. 73-74.

²² Dopiero 29 czerwca 1908 r. został wyjęty spod jurysdykcji Kongregacji Rozkrzewiania Wiary.

określenie używano powszechnie terminu *parish* i ostatecznie w 1922 r. powołane wcześniej struktury duszpasterskie uznano za parafie w pełnym tego słowa znaczeniu²³. Powstawanie parafii było całkowicie zależne od hierarchii amerykańskiej, i to miejscowy biskup decydował, czy parafia powstanie czy nie oraz czy Polak będzie jej proboszczem czy nie. Mający słabą pozycję w społeczeństwie amerykańskim Kościół katolicki prowadził politykę asymilacyjną, stąd często piętrowe były trudności na przykład w udzielaniu zgody na budowę, nakładano wysokie podatki, utrudniano budowę polskich szkół parafialnych, częste były dążenia do jak najszybszego przekształcenia parafii personalnej w terytorialną czy ustanawianie proboszczami duchownych innego pochodzenia niż polskie²⁴.

Ostatni ważny fakt związany z omawianym przez nas zagadnieniem, dotyczy sposobu osiedlania się Polaków w nowym miejscu. Rodacy nasi nie różnili się pod tym względem od innych grup etnicznych, jak Włochów, Niemców czy Irlandczyków, którzy osiedlali się w określonej okolicy wśród swoich wcześniej przybyłych na to miejsce rodaków. Stąd w rzeczywistości amerykańskiej szybko doszło do wytworzenia tzw. dzielnic etnicznych, które bardzo często były zamieszkiwane praktycznie wyłącznie przez imigrantów z danego kraju. To bardzo ułatwiało stworzenie w tym miejscu parafii etnicznej, która choć miała charakter personalny, to równie dobrze mogłaby być parafią terytorialną²⁵. Wraz z upływem czasu jednym z głównych powodów przemian w duszpasterstwie polskojęzycznym stał się właśnie taki sposób osiedlania.

POCZĄTEK ZMIAN W STRUKTURACH DUSZPASTERSKICH

Czynnikami, które z biegiem czasu wpłynęły na zmiany w dotychczasowej strukturze placówek duszpasterskich, były asymilacja językowa oraz ruchliwość społeczna. Naturalne jest zjawisko, że wraz z upływem lat poprawia się znajomość języka, a tym samym następuje amerykanizacja dotychczasowej Polonii. Kolejne pokolenia katolików polskiego pochodzenia były już anglojęzyczne. W związku z tym zaczęły awansować w hierarchii społecznej i przechodzić do wyższych grup – lepiej wykształconych, lepiej zarabiających, wykonujących bardziej prestiżowe zawody. Ten awans w obrębie

²³ Por. J. DOHNALIK, *Parafia personalna w kościele łacińskim*, Warszawa 2022, s. 57.

²⁴ Por. B. LEŚ, *Kościół w procesie asymilacji Polonii*, s. 110-111.

²⁵ Por. J.P. DOLAN, *The American Catholic*, s. 163.

drabiny społecznej powodował również ruchliwość terytorialną, a więc zmianę dotychczasowego miejsca zamieszkania na lepsze i bardziej prestiżowe, w lepszych dzielnicach miasta. Tym samym dotychczasowe dzielnice etniczne zaczęły się wyludniać i zmieniać swoje oblicze²⁶. Jak ukazują to statystyki, od lat trzydziestych XX wieku zaczyna się zauważać spadek liczby polskich parafii, które choć były zakładane przez polskich imigrantów, utraciły swój dotychczasowy charakter, głównie ze względu na wymienione wyżej czynniki. Większość z nich zaczęła się przekształcać w parafie terytorialne i wieloetniczne²⁷.

Były to procesy nie do uniknięcia, ponieważ – jak zauważyliśmy wcześniej – napływ kolejnych fal emigrantów z Polski nie był dostatecznie duży, aby zasiliał istniejące struktury. Postępujące procesy asymilacji zostały jeszcze wzmocnione polityką amerykańskiego Kościoła, który dążył w ogóle do likwidacji języków etnicznych w parafiach²⁸. Przekonanie o słuszności takiego działania wyrastało ówczesnie w głównej mierze z fałszywie rozumianej integracji religijnej, która miała służyć „katolicyzacji” Stanów Zjednoczonych poprzez „amerykanizację” katolickich imigrantów²⁹. Zatarcie różnic pomiędzy poszczególnymi grupami etnicznymi w obrębie Kościoła amerykańskiego miało być najlepszą gwarancją jego wewnętrznej jedności oraz stanowić źródło siły wobec dominującego protestantyzmu³⁰.

Prowadzona ówczesnie przez tamtejszy Kościół polityka wobec migrantów znalazła swój wyraz również w tym, że nie zostały tam wprowadzone w życie postanowienia konstytucji apostolskiej Piusa XII *Exsul Familia*, a sam dokument spotkał się z dużą krytyką. Uznano, że jest zbyt mocno naznaczony europejskim spojrzeniem (perspektywa krajów emigracyjnych), a nie uwzględnia specyfiki krajów imigracyjnych. Wprowadzenie jej bardzo sztywnych norm w krajach zróżnicowanych etnicznie – a takim były i zresztą są nadal Stany Zjednoczone – mogłoby powodować trudności w zachowaniu jedności w duszpasterstwie na poziomie diecezji³¹. Dowodem na aktywne działanie na tym polu było na przykład skierowanie w 1967 r. przez Episkopat Stanów Zjednoczonych próśby do Stolicy Apostolskiej o wyrażenie zgody na likwi-

²⁶ Por. A. BROŻEK, *Polonia amerykańska*, s. 51.

²⁷ Por. B. LEŚ, *Kościół w procesie asymilacji Polonii*, s. 119.

²⁸ Por. B. LEŚ, *Życie religijne Polonii amerykańskiej*, [w:] *Polonia amerykańska – przeszłość*, s. 336.

²⁹ Por. A. WOŹNICKI, *Kościół katolicki w Stanach Zjednoczonych wobec spraw duszpasterstwa migracyjnego*, „Przegląd Polonijny” 7(1981), z. 4, s. 116.

³⁰ Por. B. LEŚ, *Życie religijne Polonii amerykańskiej*, s. 331.

³¹ Por. J. BAKALARZ, *Podstawowe dokumenty Kościoła w sprawie opieki duszpasterskiej nad migrantami*, „Studia Polonijne” 4(1981), s. 7.

dowanie parafii etnicznych bez każdorazowego proszenia o zgodę Rzymu. Spowodowało to oczywiście ogromne oburzenie w środowiskach polonijnych³². Odpowiedzią Watykanu było opublikowanie w 1969 r. nowego dokumentu poświęconego duszpasterstwu migrantów, instrukcji *De pastoralis migratorum cura*. Co ciekawe, strona amerykańska widziała w nim podstawy do znoszenia parafii etnicznych, zaś środowiska polonijne uzasadnienie ich dalszego istnienia³³. Kolejne lata przyniosły jednak sporą zmianę w obrębie wewnętrznej polityki Kościoła w USA wobec migrantów. Pluralizm etniczny pozostał cechą charakterystyczną tamtejszego Kościoła, do czego przyczyniła się jeszcze dodatkowo emigracja z krajów Ameryki Środkowej i Południowej, również zdominowana przez katolików. Hierarchia Kościoła w Stanach dokonała pewnej rewizji swoich założeń ideologicznych i coraz częściej wykorzystuje swoje wcześniejsze doświadczenia w celu budowania międzykulturowego duszpasterstwa, które uwzględnia duże zróżnicowanie etniczne jego wiernych³⁴.

CZASY NAJNOWSZE

Konferencja Episkopatu Stanów Zjednoczonych w 2000 r. wydała specjalny dokument dotyczący duszpasterstwa migrantów, zatytułowany *Welcoming the Stranger Among Us. Unity in Diversity*. Warto wspomnieć, że zawarte jest w nim odniesienie do wcześniejszych rozwiązań dotyczących duszpasterstwa obcojęzycznego w USA. Znajdujemy m.in. pozytywną ocenę powoływania w historii parafii etnicznych jako parafii personalnych, które odegrały znaczącą rolę w zapewnieniu opieki duszpasterskiej nad imigrantami. Dokument ten wskazuje szczególnie na diecezję i biskupa miejsca jako na właściwy punkt odniesienia w kwestiach związanych z duszpasterstwem migrantów na poziomie lokalnym. Biskup jako pasterz ma otaczać troską duszpasterską ludzi mieszkających na terenie powierzonej mu diecezji, szanując ich różnorodność w wymiarze etnicznym. Wymaga to znalezienia równowagi pomiędzy zachowaniem praw należnych migrantom do zachowania ich własnych tradycji a jednością lokalnego Kościoła³⁵. W Stanach Zjedno-

³² Por. P. TARAS, *Problemy duszpasterstwa polonijnego na przykładzie sytuacji w USA*, „Studia Polonijne” 2(1977), s. 194.

³³ Por. B. LEŚ, *Kościół w procesie asymilacji Polonii*, s. 121-122.

³⁴ Por. B. LEŚ, *Życie religijne Polonii amerykańskiej*, s. 331.

³⁵ Por. UNITED STATES CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *Welcoming the Stranger Among Us: Unity in Diversity*, Washington 2000, s. 39-41.

czonych na szczeblu krajowym nie ma osoby koordynatora duszpasterstwa polonijnego, ponieważ cały Kościół katolicki w tym kraju tworzą imigranci i ich potomkowie. Powoływanie struktur duszpasterskich w celu specjalnej opieki nad nimi jest nadal praktykowane i stanowi zwyczajną procedurę³⁶. Jedynie w archidiecezji Chicago w 2015 r. został powołany koordynator ds. Polonii, a język polski obok angielskiego i hiszpańskiego jest jednym z oficjalnych języków w diecezji. Wiąże się to przede wszystkim z liczebnością tamtejszej Polonii.

Chcąc określić współczesny kształt duszpasterstwa polonijnego w Stanach Zjednoczonych, należy przede wszystkim zauważyć różnorodność stosowanych rozwiązań i wykorzystywanie wielu możliwości, jakie daje obecnie obowiązujące prawodawstwo kościelne. Ciekawy jest fakt, że mimo upływu czasu, od kiedy rozpoczęła się masowa emigracja Polaków do USA, to do dzisiaj głównymi miejscami ich zamieszkania oraz osób polskiego pochodzenia są stany Nowy Jork, Illinois, Michigan, Pensylwania oraz New Jersey³⁷. Główny ciężar duszpasterstwa na tych terenach licznie zamieszkiwanych przez Polonię został przesunięty do parafii terytorialnych, które mają charakter wieloetniczny, a które w Stanach Zjednoczonych określane są również jako *shared parish*. To parafie, gdzie dwie lub więcej odmiennych grup pod względem narodowym lub językowym sprawuje liturgię w swoim własnym języku, korzystając z tych samych obiektów i pod przewodnictwem tego samego proboszcza. W 2010 r. w 29 procentach parafii w USA była sprawowana przynajmniej jedna Msza św. w innym języku co najmniej raz w miesiącu, ale są diecezje, gdzie odsetek ten jest o wiele większy, i należą do nich te, gdzie również społeczność polonija jest liczna. Na przykład w diecezji Brooklyn odsetek ten wynosi 70 procent, a w archidiecezji Chicago 51³⁸. Taki sposób prowadzenia duszpasterstwa polskojęzycznego w ramach parafii terytorialnej jest przede wszystkim zgodny z instrukcją *Erga migrantes caritas Christi*, która wskazując na potrzebę duszpasterstwa całościowego i podkreślając potrzebę budowania komunii, proponuje powoływanie parafii międzykulturowych i międzyetnicznych³⁹. Jest to proces naturalny, tym bardziej że odwołując się na przykład do metropolii chicagowskiej, ludność

³⁶ Por. W. NECEL, *Struktury właściwe polskiemu duszpasterstwu emigracyjnemu*, „Studia Elbląskie” 19(2018), s. 414.

³⁷ Por. A. FIŃ, *Współczesna Polska emigracja w Stanach Zjednoczonych*, s. 114.

³⁸ Por. B.C. HOOVER, *Power in the Parish*, [w:] *American Parishes. Remaking local Catholicism*, red. G.J. Adler Jr., T.C. Bruce, B. Starks, New York 2019, s. 114-116.

³⁹ PAPIESKA RADA DS. DUSZPASTERSTWA MIGRANTÓW I PODRÓŻUJĄCYCH, Instrukcja *Erga migrantes caritas Christi*, Lublin 2008, nr 93.

Polska nie tylko opuściła dzielnice etniczne i przeniosła się do innych części miasta, ale coraz większą popularność zyskuje zamieszkiwanie na przedmieściach, gdzie są niższe koszty życia, lepsze warunki i znacznie wyższy poziom bezpieczeństwa. Zdarza się coraz częściej, że nawet pierwsze pokolenie imigrantów wybierało miejsce zamieszkania na przedmieściach, co jest szczególnie zauważalne w metropolii chicagowskiej⁴⁰. Na przykład w archidiecezji Chicago, w efekcie zachodzących przemian, są obecnie tylko trzy ośrodki, gdzie liturgia jest sprawowana wyłącznie w języku polskim (to dwie polskie misje duszpasterskie i Jezuicki Ośrodek Milenijny), a w diecezji Brooklyn nie ma już takiego miejsca. Bardzo często parafie z prowadzonym duszpasterstwem w języku polskim stanowią miejsca, gdzie pojawili się Polacy, ale świątynie, z których korzystają, nie są już tymi budowanymi przez rodaków. W dużej mierze Polonia żyje dziś w rozproszeniu, stała się społecznością w diasporze⁴¹.

Należałoby jeszcze wspomnieć o ciekawym zjawisku związanym z ruchliwością społeczną w Stanach Zjednoczonych, a mianowicie o migracjach wewnętrznych. Większość Polonii zamieszkuje terytorium, o którym wspomnieliśmy wcześniej, ale od połowy lat siedemdziesiątych XX wieku obserwuje się również coraz częstsza zmianę miejsca zamieszkania głównie przez drugie i kolejne pokolenia, które chętnie osiedlają się w tzw. pasie południowym, czyli stanach Floryda i Kalifornia, gdzie wcześniej nie było zbyt wielkiej liczby Polaków⁴². W efekcie zrodziła się potrzeba duszpasterstwa w języku polskim w takich regionach, w których wcześniej nie utworzono większych skupisk Polonii, albo była ona na tyle niewielka, że nie było dla nich specjalnych struktur duszpasterskich. Przykładem może być powołanie w 1976 r. Polskiej Misji Pastoralnej w San Francisco (przekształconej później w parafię personalną dla wiernych słowiańskiego pochodzenia – Polaków, Chorwatów, Czechów, Słowaków i Słoweńców), czy w 1986 r. podobnej misji pastoralnej w San Jose⁴³. W 1983 r. utworzony został apostołat polski w archidiecezji Miami. Po trzynastu latach istnienia apostołat posiadał wystarczające środki na wybudowanie własnego kościoła, a w 1997 r. placówka została podniesiona do rangi misji duszpasterskiej w Pompano Beach⁴⁴. Zdarzają się również

⁴⁰ Por. B. SAKSON, *Po drugiej stronie Oceanu. Nowi emigranci z Polski w metropolii Chicagowskiej*, Centre of Migration Research Working Papers, nr 5(63), 2005, s. 28.

⁴¹ Por. T.J. PAPROCKI, *A Pastoral Plan for Polonia in the New Millennium*, „Polish American Studies” 63(2006), nr 1, s. 62.

⁴² Por. A. FIŃ, *Współczesna Polska emigracja w Stanach Zjednoczonych*, s. 115.

⁴³ Por. *Pół wieku obecności Chrystusowców w Ameryce Północnej*, red. S. Hajkowski, M. Kamiński, T. Sielicki, Sterling Heights 2003, s. 74-75.

⁴⁴ Por. S. HAJKOWSKI, *Zarys historii prowincji księży chrystusowców w Ameryce Północnej*, [w:] *Pół wieku obecności Chrystusowców*, s. 41.

sytuacje, że wskutek przenoszenia się Polaków na przedmieścia jest erygowana nawet parafia personalna, co miało miejsce w miejscowości Lombard w diecezji Joliet na przedmieściach Chicago. Trzeba również dodać, że większość nowo powstałych placówek prowadzi księża chrystusowcy, którzy mają na tym polu bardzo duże zasługi.

Dużym problemem przez lata była także zbyt mała liczba księży posługujących się językiem polskim. Tuż przed wybuchem I wojny światowej w USA było łącznie ok. 15 mln katolików, a wśród nich posługiwało 20 tys. księży. Trzeba jednak dodać, że choć Polacy stanowili 25 procent wszystkich katolików, to ich duszpasterze tylko 5 procent ogółu duchowieństwa⁴⁵. Problem niedoboru kapłanów posługujących się językiem polskim jest nadal aktualny i będzie narastał. Nie sprawdziło się Seminarium Duchowne (polonijne) w Orchard Lake, które miało przygotowywać księży do pracy wśród Polaków w USA. Podobnie, po siedemnastu latach działalności zostało zlikwidowane Polskie Seminarium Duchowne im. Biskupa Abramowicza w Chicago⁴⁶. Zainteresowanie posługą wśród Polonii za oceanem nie cieszy się również popularnością wśród księży w Polsce, szczególnie ze względu na odległość i skomplikowaną procedurę imigracyjną.

Przez lata bardzo dużą bolączką Polonii był brak swoich przedstawicieli wśród hierarchii Kościoła amerykańskiego. Dopiero po blisko 50 latach po tym, jak rozpoczęła się masowa emigracja do tego kraju, pierwszy Polak został biskupem pomocniczym w Chicago. Był nim 36-letni wówczas ks. Paweł Piotr Rhode (urodzony w Wejherowie), konsekrowany na biskupa 29 lipca 1908 r.⁴⁷ Ta nominacja dała początek kolejnym, dzięki którym wielu naszych rodaków, choć głównie będących już kolejnym pokoleniem migrantów, otrzymało godność biskupią w tym kraju (na przykład kard. Adam Maida czy kard. John Król). W kwietniu 2024 r. aż trzech biskupów posługujących w USA pochodzi z Polski, a w USA otrzymali oni sakrę biskupią (bp Andrzej Wypych, bp Witold Mroziwski i bp Sławomir Szkredka). Oprócz tego wielu biskupów posiada polskie korzenie (m.in.: abp Thomas Wenski, abp Mitchel Rozanski, abp Jerome Listeki, bp Thomas Paprocki). Taka reprezentacja na polu episkopatu Stanów Zjednoczonych nie jest bez znaczenia dla polskojęzycznego duszpasterstwa w tym kraju.

⁴⁵ Por. P. TARAS, *Problemy duszpasterstwa polonijnego*, s. 192.

⁴⁶ Por. T.J. PAPROCKI, *A Pastoral Plan for Polonia*, s. 70.

⁴⁷ Por. W. SZULIST, *Kaszuba Paweł Piotr Rhode – biskup i działacz polonijny w Stanach Zjednoczonych (1870-1945)*, „Studia Polonijne” 8(1984), s. 185.

PODSUMOWANIE

Przedstawione w artykule zagadnienia związane z kształtowaniem się duszpasterstwa polskojęzycznego w Stanach Zjednoczonych jednoznacznie ukazują jego wewnętrzną dynamikę oraz bardzo istotną kwestię podążania na pojawiającymi się wyzwaniami. Zachodzące przemiany strukturalne na terenach licznie zamieszkiwanych przez Polonię są tego najlepszym dowodem. Podobnie jak powoływanie nowych placówek duszpasterskich w miejscach, gdzie przenoszą się Polacy w ramach migracji wewnętrznych. Wszystko to jest wyrazem autentycznej troski o wiernych języka polskiego, którzy mają możliwość uczestniczyć w życiu religijnym posługując się swoim językiem ojczystym. Co również bardzo ważne, struktury tego duszpasterstwa są zgodne z aktualnie obowiązującymi wskazaniem Kościoła zawartymi w najnowszej instrukcji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżujących *Erga migrantes caritas Christi* i wykorzystują w dość szerokim zakresie proponowane w tym dokumencie rozwiązania. Na szczególną uwagę zasługują parafie międzykulturowe oraz międzyetniczne, które stanowią ważne ogniwo w zakresie duszpasterstwa polskojęzycznego w USA, a jednocześnie wpisują się w postulowane w tej instrukcji duszpasterstwo całościowe, oparte na komunii różnych kultur⁴⁸.

Jednocześnie należy pamiętać, że dalsze zmiany w obrębie tego duszpasterstwa będą dokonywały się nadal. Wynikać to będzie z czynników wskazanych w niniejszej pracy, takich jak bardzo duży spadek liczby osób emigrujących z Polski do USA, zmniejszającej się liczebności Polonii w tym kraju, postępującej asymilacji językowej oraz ruchliwości społecznej. Wszystkie te procesy zostaną oczywiście rozłożone w czasie, ale możemy zakładać zmniejszanie się populacji wiernych, którzy będą chcieli korzystać z duszpasterstwa w języku polskim. W przyszłości problemem może się okazać również sygnalizowany spadek liczby kapłanów, którzy nie poprowadzą duszpasterstwa w języku polskim z powodu braku znajomości tego języka.

Podsumowując, warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt odnoszący się do duszpasterstwa polonijnego w Stanach Zjednoczonych, który jest szczególnie widoczny z perspektywy czasu. Dotyczy on pewnej zdrowej równowagi pomiędzy prawem migranta do zachowania swojej tożsamości etnicznej, wyrażającym się w prawie do pielęgnowania swojego duchowego dziedzictwa, a postawą otwartości na inne kultury. W obrębie omawianego

⁴⁸ Por. PAPIESKA RADA DS. DUSZPASTERSTWA MIGRANTÓW I PODRÓŻUJĄCYCH, Instrukcja *Erga migrantes*, nr 93.

przez nas zagadnienia widoczny jest proces kulturowego przystosowywania się społeczności imigrantów z Polski do społeczeństwa miejscowego⁴⁹. Możemy w tym wypadku stwierdzić, że mamy do czynienia z właściwie rozumianą integracją, która unika tworzenia kulturalnego getta, a jednocześnie nie jest czystą asymilacją z lokalną kulturą⁵⁰.

BIBLIOGRAFIA

- BAKALARZ J., *Duszpasterstwo a tożsamość etniczna emigrantów*, „Studia Polonijne” 11(1987), s. 151-173.
- BAKALARZ J., *Podstawowe dokumenty Kościoła w sprawie opieki duszpasterskiej nad migrantami*, „Studia Polonijne” 4(1981), s. 5-14.
- BAKALARZ J., *Stan prawny polskich placówek duszpasterskich*, „Studia Polonijne” 3(1979), s. 61-78.
- BLEJWAS A., *Polska diaspora w Stanach Zjednoczonych 1939-1989*, [w:] *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, s. 91-109.
- BROŻEK A., *Polonia amerykańska 1854-1939*, Warszawa 1977.
- DOHNALIK J., *Parafia personalna w kościele łacińskim*, Warszawa 2022.
- DOLAN J.P., *The American Catholic Experience*, New York 1985.
- FIŃ A., *Współczesna Polska emigracja w Stanach Zjednoczonych: skala, rozmieszczenie przestrzenne, przyczyny wyjazdów*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2004, nr 2, s. 105-130.
- GRZYBOWSKA J., *W pogoni za utopią. Polacy na świecie, Polska w oczach świata*, Warszawa 2019.
- HAJKOWSKI S., *Zarys historii prowincji księży chrystusowców w Ameryce Północnej*, [w:] *Pół wieku obecności Chrystusowców w Ameryce Północnej*, red. S. Hajkowski, M. Kamiński, T. Sielicki, Sterling Heights 2003, s. 28-50.
- HOOVER B.C., *Power in the Parish*, [w:] *American Parishes. Remaking local Catholicism*, red. G.J. Adler Jr., T.C. Bruce, B. Starks, New York 2019, s. 111-131.
- KOŁODZIEJ W., *Emigracja Polaków do USA i jej etapy*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 9(2005), s. 181-205.
- LEŚ B., *Kościół w procesie asymilacji Polonii amerykańskiej*, Wrocław 1981.
- LEŚ B., *Życie religijne Polonii amerykańskiej*, [w:] *Polonia amerykańska – przeszłość i współczesność*, red. H. Kubiak, E. Kusielewicz, T. Gromada, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 325-341.
- NECEL W., *Struktury właściwe polskiemu duszpasterstwu emigracyjnemu*, „Studia Elbląskie” 19(2018), s. 407-416.
- PACYGA D.A., *American Warsaw*, Chicago 2019.

⁴⁹ Por. J. BAKALARZ, *Duszpasterstwo a tożsamość etniczna emigrantów*, „Studia Polonijne” 11(1987), s. 155-157.

⁵⁰ Por. PAPIESKA RADA DS. DUSZPASTERSTWA MIGRANTÓW I PODRÓŻUJĄCYCH, *Instrukcja Erga migrantes*, nr 78.

- PAPIESKA RADA DS. DUSZPASTERSTWA MIGRANTÓW I PODRÓŻUJĄCYCH, *Instrukcja Erga migrantes caritas Christi*, Lublin 2008.
- PAPROCKI T.J., *A Pastoral Plan for Polonia in the New Millennium*, „Polish American Studies” 63(2006), nr 1, s. 57-77.
- PILCH A., *Emigracja z ziem polskich do USA od lat pięćdziesiątych XIX w. do r. 1918*, [w:] *Polonia amerykańska – przeszłość i współczesność*, red. H. Kubiak, E. Kusielewicz, T. Gromada, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988, s. 37-43.
- Pół wieku obecności Chrystusowców w Ameryce Północnej*, red. S. Hajkowski, M. Kamiński, T. Sielicki, Sterling Heights 2003.
- PULA J.S., *Polska diaspora w Stanach Zjednoczonych Ameryki do 1914 roku*, [w:] *Polska diaspora*, red. A. Walaszek, Kraków 2001, s. 51-76.
- SAKSON B., *Po drugiej stronie Oceanu. Nowi emigranci z Polski w metropolii Chicagowskiej*, Centre of Migration Resarch Working Papers, nr 5(63), 2005.
- SZULIST W., *Kaszuba Paweł Piotr Rhode – biskup i działacz polonijny w Stanach Zjednoczonych (1870-1945)*, „Studia Polonijne” 8(1984), s. 183-194.
- TARAS P., *Problemy duszpasterstwa polonijnego na przykładzie sytuacji w USA*, „Studia Polonijne” 2(1977), s. 181-205.
- UNITED STATES CENSUS BUREAU, *American Community Survey – People Reporting Ancestry (2022: ACS 1-Year Estimates Detailed Tables)*, <https://data.census.gov/table/ACSDT1Y2022.B04006> [dostęp: 5.04.2024].
- UNITED STATES CENSUS BUREAU, *American Community Survey – People Reporting Ancestry (2012: ACS 1-Year Estimates Detailed Tables)*, <https://data.census.gov/table/ACSDT1Y2012.B04006> [dostęp: 5.04.2024].
- UNITED STATES CONFERENCE OF CATHOLIC BISHOPS, *Welcoming the Stranger Among Us: Unity in Diversity*, Washington 2000.
- UNITED STATES DEPARTMENT OF HOMELAND SECURITY, *Yearbook of Immigration Statistics 2022*, Washington DC 2023.
- WOŹNICKI A., *Kościół katolicki w Stanach Zjednoczonych wobec spraw duszpasterstwa migracyjnego*, „Przegląd Polonijny” 4(1981), z. 4, s. 113-125.

WCZORAJ I DZIŚ DUSZPASTERSTWA POLONIJNEGO W STANACH ZJEDNOCZONYCH AMERYKI

Streszczenie

Artykuł przedstawia proces kształtowania się struktur duszpasterstwa polskojęzycznego na terenie Stanów Zjednoczonych Ameryki. W pracy zaprezentowana jest ewolucja tego duszpasterstwa, która dokonała się na przestrzeni lat począwszy od powstania pierwszej polskiej parafii w miejscowości Panna Maria (TX) w 1855 roku aż po dzień dzisiejszy. Aby w pełni zrozumieć dzisiejszy kształt tego duszpasterstwa ukazane zostaje tło historyczne związane z samym zjawiskiem emigracji z Polski do Stanów Zjednoczonych na przestrzeni lat oraz początki tworzenia polskojęzycznych placówek duszpasterskich, które w większości były parafiami personalnymi. Następnie zaprezentowane zostają czynniki, które wpłynęły na proces przemian, których konsekwencją jest stan obecny oparty głównie na parafiach wieloetnicznych oraz misjach duszpasterskich. Dla pełnego obrazu

uwzględnione zostają również odniesienia do dokumentów Kościoła powszechnego dotyczącego duszpasterstwa wobec migrantów jak również postawa wspólnoty lokalnego Kościoła.

Słowa kluczowe: duszpasterstwo polskojęzyczne; Polonia w USA; parafie personalne; parafie wielokulturowe; emigracja

YESTERDAY AND TODAY THE POLISH-SPEAKING PASTORAL MINISTRY IN THE UNITED STATES OF AMERICA

Summary

The article presents the process of shaping the structures of the Polish-speaking pastoral ministry in the United States. It depicts the evolution of this pastoral ministry over the years, from the establishment of the first Polish parish in Panna Maria (TX) in 1855 to the present day. To fully understand the present shape of this pastoral ministry, the historical background of emigration from Poland to the United States over the years is also presented, including the beginnings of the creation of Polish-speaking pastoral institutions, most of which were personal parishes. The description of pastoral institutions is followed by a presentation of the factors that influenced the change process, with the outcome being the present state, based primarily on multicultural parishes and pastoral missions. For the sake of completeness, references to documents of the Universal Church on pastoral care for migrants and the attitude of the local Church community are also included.

Keywords: Polish-speaking pastoral ministry; Polish-American communities in the USA; personal parishes; multicultural parishes; emigration